

Bilim Politikalarının Yayın Etiğine Yansımaları

Nesrin ÇOBANOĞLU

Bu makalenin temel amacı, felsefi etiği, bilim politikalarının (özellikle tıp alanında) bilimsel yayınlara etkisini çözümlenmeye uygulayarak, yayın etiği (uygulamalı etik) tartışmalarına katkı da bulunmaktadır.

Etik Nedir?

Etik eski geçmişi olan bir terimdir ve geniş kapsamlıdır. Etik, felsefenin alt dalı olarak gelişen, insan eylemlerine ilişkin iyi - kötü değerlendirmelerinin yapıldığı sistemli düşünme etkinliğidir. En genel ve kısa tanımıyla "**değerler felsefesi**"dir. Binlerce yıldan beri, iyi kavramının "**ne**" olduğunu, ahlakın yapıtaşlarını sorgular. Etik genel olarak, toplumsal yapıyı etkileyen her konuyla ilgili, insan eylemlerine ilişkin normların (kuralların) yapısına yönelik düşünceler oluşturur, değerlendirmeler yapar. Yeni ortaya çıkan sorunsala ilişkin çözüm önerileri oluşturur, tartışır.

Etik, ahlaki tutumların ardında yatan yargıları ele alarak, insanın bütün davranış ve eylemlerinin temelini araştırır. Çoğu zaman birbirlerinin yerlerine de kullanıldığı görülen etik ile ahlak arasında yakın bir ilişki bulunmakla birlikte etik, ahlak ve toplumca belirlenen ahlaki ilkelerin niteliğini sorgulayan felsefedir.(12) Deontoloji ve hukuk bu konularda belirlenmiş kurallara göre, etik ise daha geniş kapsamlı bir sorgulamayla eylemleri değerlendirir. Etik, insan eylemlerine ilişkin değerlendirmeleri ile olması gereken "iyi eylem" biçimlerini tanımlama kaygısı taşır. Bilim ise "varolan" bir doğa gerçeğini anlama ve açıklama etkinliğidir. Etik, genellikle bilimin ve hukukun yolunu açan bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca etik varolan kuralları da sorgulayabilir, savunup - eleştirebilir.

Dr. Nesrin ÇOBANOĞLU

Başkent Üniversitesi Tıp Fak., Tıbbi Etik ABD - ANKARA

Etik ve Bilim İlişkisi

“Etiksiz bilim kördür, bilimsiz etik boştur”

(Des Jardins)

Bilim, bilimle uğraşanların varsayımların sayısını azaltmalarını, yanlılığa son vermelerini, vardıkları sonuçların doğruluğunu irdelemelerini ve bu sonuçları eldeki bulgularla sınırlandırmalarını ister. **Bu anlamda bilimsel yöntemin, yansız, doğru ve ussal bir sonucu güvence altına alan gerçek bir “etiği” vardır.** Bilim pratiği bu etiğe uygun düştüğü ölçüde, sonuçlarının ussallığına güvenilebilmektedir.(8) Bununla birlikte bilim, ayrıntılı, kesin ve belgelenmiş bir bilgiye yaklaşım biçiminden başka bir şey değildir.(8) Bilimin temel amacı üretmek ve kaliteli bilgiyi geliştirmektir (4,13). Bununla birlikte, bilim ve teknolojideki gelişmeler ve küreselleşme, adalet ve eşitlik ilkesi üzerinde etkili olmaktadır (6).

Türkiye Bilimler Akademisi TÜBA'nın 14/04/2001 tarihli duyurusunda, 'Bilim İnsanı ve Akademik Etkinliklerde Etik' başlıklı bölümde bilim insanı şöyle tarif edilmektedir: “Bilim insanı, akademik yaşamının bütün evrelerinde ve öğretim, yönetim ve akademik değerlendirmelere ilişkin görevlerde bilimsel liyakati temel ölçüt olarak kabul eder; temel etik kurallarının dışına çıkmaz ve bu kuralların dışına çıkılmasına göz yummaz. Eğitimin eksik verilmesi, kopyacılık, akademik ilerleme ve ödül jürilerinde bilimsel liyakat ölçütlerinin dışına çıkmak, kişileri kayırmak ve benzer davranışlar kabul edilemez.” (15)

Etik değerler, eskiden metafizik kavramlarla temellendirilirken, günümüzde insanların daha iyi yaşamalarını ve dünyanın bir bütün olarak ileriye gitmesini sağlamaya yönelik kavramlarla temellendirilmelidir. Geçmişte değerler felsefesi dar bir mekanda, dar bir zaman diliminde oluşan ikilemleri irdelerken, teknolojideki sınırsız ve hızlı gelişmenin yansımasıyla günümüzde, gelecek kuşaklar ve evren kavramları da ikilemlerde belirleyen olarak önem kazanmıştır. İkilem yaşatan olayların, aynı sorun çerçevesinde kümelenmesi, etiksel sorun kümelerini oluşturur.(6)

Tıp, meslek ve sanat olması yanında bilimsel uygulamalı bir etkinliktir. Amacını gerçekleştirmek için bilimin bütün dallarındaki bilimsel bilgileri ve bilimin yöntembilgisini kullanan teknik bir disiplindir. Bu bağlamda, etiğin uygulamalı etiğe yansıyan farklılaşmış uzantısı olarak da tanımlanabilen tıp etiği, bilimsel etik, bilim politikaları, bilimsel araştırmalarda dürüstlük, bilimsel bilginin yayın yoluyla duyurulmasında beliren değer sorunlarıyla da ilgilenmektedir. Uygulamalı etik kavramında olay-olgu ayırımına yer verilmelidir. Bir zaman çizgisi üzerinde karşılaştığımız tikel eylemler “olay”ı, bu tikel eylemlerin zaman çizgisi üzerinde süregelmesi de “olgu” kavramını ortaya çıkarmaktadır.

Tarih boyunca, felsefeciler etik kurallarına uygun yaşamın sistemli ve geniş kapsamlı bir çözümlemesini yapmağa çalışmışlardır. Böylece geçmişten günümüze çeşitli etik kuramlar (ya da daha doğru bir deyişle "etik yaklaşımlar") oluşturulmuştur. Bu etik kuramlar etik kurallara uygun davranışları anlamak, çözümlemek, değerlendirmek ve yönlendirmek için bir temel oluşturmuşlardır.(8)

Bir eylemin etik değerini irdelerken, etik yaklaşımlara göre temellendirilir. Burada evrensel olarak kabul gören dört ana yaklaşımdan söz etmek olasıdır. Bunlar Kant'cı, Utilitaryen (Yararcı), Komunitaryen ve Liberal yaklaşımlardır. Uygulamalı Etik (özellikle tıp) alanında en çok Kant'cı ve Utilitaryen görüşler dikkate alınır. Hangi yaklaşım temel alınırsa alınsın, etik açısından olayları ve olguları değerlendirirken etik ilkelerin ne oranda ve nasıl kullanıldıkları önemlidir. Tıp alanında benimsenen temel etik ilkeler; aydınlatılmış onam ve özerkliğe saygı ilkesi, sır saklama ilkesi, adalet ve eşitlik ilkesi, yararlılık ilkesi... olarak sıralanabilir. Bazen ilkelerin birbiriyle karşıtlık ilişkisi taşıdığı olaylarda, koşullar bağlamında en uygun ilke kullanılmalı ve en az değer kaybıyla en fazla ilke kullanılarak eylem gerçekleştirilmelidir.

Etik kuramları, etik sorunları tartışmak ve anlayabilmek için ortak bir dil işlevi görür. Felsefi etik, akla dayalı bir diyalog için gerekli olan ortak dilin gelişmesine katkıda bulunur. İkinci olarak, türlü etik kuramları geleneklerimizde önemli roller oynadıklarından, pek çoğumuzun düşünme biçimlerine de yansır. Böylece, düşüncelerimizin biçimleri ve varsayımlarını daha iyi tanıyabilir, görüşlerimizi daha iyi yansıtabilir ve onları daha iyi savunabiliriz. Bunlar kadar önemli olan bir nokta da, düşünme yöntemlerimizin eleştirel bir incelemesini yapabilecek felsefi bir bakış açısı kazanmamızdır. Bunları açıklığa kavuşturarak, sorunları etik sorunlar olarak daha iyi görüp anlayabilecek bir konuma geliriz.Üçüncü olarak, bir etik kuramın geleneksel işlevlerinden biri rehberlik ve değerlendirme yapmasıdır. Kuramları özgül durumlara uygulamakta ve özgül tavsiyelerde bulunmakta onlardan yararlarız. Etik, uzun tarihi çözümlemeler yapmak ve tavsiyelerde bulunmak için yararlanabileceğimiz ussal bir temel sağlamaktadır. (8)

Bilim Politikaları

Politika (ing. politics, policy) kavramı, dilimizde birden fazla anlamı ifade eden biçimde kullanılmaktadır. Politika (politics anlamında) neyi, ne zaman, kimin, nasıl alacağına karar verebilme erkini elde etme uğraşı olarak; (policy anlamında) erki kullanma yöntemi ve sistemin yapısına ilişkin (neyi, ne zaman, kimin alacağına ilişkin) öneriler dizgesidir. Ülkemizde yaygın olarak her ikisi içinde "politika" kelimesi kullanılmaktadır. Yazıda kullanılan, "policy" anlamında "politika" kavramıdır.

Bilim politikaları ise bilimin yöntembilgisini kullanarak elde edilen bilimsel bilginin üretilmesi ve insanlık yararına kullanılması, yayın yoluyla bilim dünyasına aktarılması en etkili ve etik biçimde uygulamaya yansıtılmasıyla ilgili sistemi tanımlar. Bu sistem bazı kurallar doğrultusunda oluşturulur ve yürütülür. Bu kuralların oluşturulmasında, bilimin yöntembilgisi, bilimin ve bilim adamının evrensel nitelikleri kadar bilimsel uygulamaya ilişkin etik kuram ve ilkeler de belirleyicidir. Ülke yönetimlerinin demokratiklik düzeyi bilim politikalarına doğrudan etki eder.

Anayasal bir demokrasideki siyasal düzenlemeler, bu etik geleneklerle çağdaş siyaset arasındaki ilişkilerin görülebileceği yararlı bir örnektir. Çoğunluk ilkesine bağlılık, mutluluğu en çoğa çıkarmak gibi yararçı bir amaca hizmet eder. En çok sayıda insana en büyük mutluluğu sağlamak istiyorsak, bir oylama yapmak ve çoğunluğun istencini belirlemek yeterlidir. Öte yandan, yurttaşlık hak ve özgürlüklerinin anayasalarca korunması, Kant'ın bireylerin özerkliklerine saygı ilkesiyle örtüşür. Böylece, anayasal haklar, yasama organının çoğunluğunun aldığı kararların denetlenmesini ve sınırlandırılmasını sağlar. Uygulamalı etik alanında bu tür çalışmalar geleneksel etik kuramından yararlanmakla kalmaz, felsefenin bu dalının gelişmesine de katkıda bulunur. (8)

Bilim Politikaları, Yayın Etiği İlişkisi

Bilim insanı; evrendeki olay ve olguları inceleyen, onun altında yatan gizemin kaynağını araştıran ve bu gizemin nedenlerini anlamaya çalışan ve anladıklarını basitleştirip kitlelerin anlayabileceği bir şekilde yayın yolu ile duyuran kişidir. (15)

Bilimsel araştırmalarda, özellikle tıbbi bilimsel araştırmalarda etik önemli bir yere sahiptir. Araştırmaların başlatılmasında ve yürütülmesinde doğrudan araştırmacıların, sonra etik kurulların ve destekleyen kurumların, yayınlanması aşamasında da editörlerin sorumluluk sahibi olduklarını söylenebilir.(3) Araştırma etik kurulların esas görevi; önerilen konuların bilimsel ve etik boyutlarını değerlendirmektir. Bunlardan başka etik kurulların sadece başlangıçta değil, konuların sonlandırılmasında da rol alması araştırmalar açısından çok faydalı olmaktadır.(17)

Tıbbi araştırmalar ve sonuçları olan bilimsel yayınların doğruluk düzeylerinin saptanması önemli bir etik konudur. Bir tıbbi araştırmanın doğruluk düzeyi sadece editörleri, bilimsel okuyucuları değil, tüm toplumu ilgilendirmektedir. Çünkü yanlış ya da yalan bir bildiri toplum tarafından sağlanan araştırma fonlarının ziyan edilmesine, bilim çevrelerinin dolayısıyla tüm toplumun yanıltılmasını ve bilimin ilerlemesini ve insanların bu ilerlemeden yararlanmasını geciktirmektedir.(19)

Ekonomik olarak desteklenmeyen çalışmaların yürümeyeceği bir gerçektir. Araştırmacı konu seçimini yaparken, o konunun desteklenebilir olup olmadığını da düşünmek zorundadır.(2) Bilim insanının araştırmasında ne kadar özgür olacağı da başka bir tartışma oluşturmaktadır. Tıbbi araştırmalar ve onlara finansal destek sağlayan endüstrilerin ortak çalışmaları bir çok yenilik oluştururken etik açısından da çatışmalara yol açmaktadır. Bununla birlikte bazı araştırmacılar çalışmalarının sınırlandırıldığını düşünürken(4,14) finansal destekler her geçen gün tıbbi araştırmaların artmasına neden olmaktadır (10).

Editörler; bu sorumluluk hiyerarşisinde en önde bulunmasalar da, yayıncılar işlevleriyle paralel olarak önemli düzeyde sorumluluk taşımaktadırlar. Çünkü bilimsel gündemin saptanmasında onlar oldukça belirleyici konumdadırlar. Bu aşamada editör sorumluluğundan ve bir "editorial ethics"den söz etmek gerekmektedir.(2) Editörler ve bilim insanları birlikte çalışarak, üniform, kısa ve öz, hemen anlaşılabilir bir anlatım sistemi oluşturmalarıdır(7). Böylelikle editörler ve bilim insanları oluşturdukları sistemlerle çalışmaların fazla abartılı olması önlenmiş olacaktır (20).

Bilimsel tıbbi araştırmaların en çok tartışılan yönleri kullandıkları insan deneklerine verdikleri zararlarıdır. İnsan deneklerinin tıbbi araştırmalarda kullanılmasının etik boyutu Helsinki Deklerasyonu'nda ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır. Kötü kullanımların önlenmesi için araştırmacıların araştırma etiği açısından çok iyi eğitilmeleri gerekmektedir(4). Bilimsel araştırmalarda ve yayın aşamasında ortaya çıkan etik sorunların bir çoğu bilgisizlik ve disiplinsiz çalışmaktan kaynaklanmaktadır.(11) Bu bağlamda, bilim politikalarında, bilim insanının araştırma ve yayın etiği konusunda eğitilmesine (bilgilenme ve bilgilendirme sürecine) verilen önem arttıkça, etik dışı olarak nitelenen olaylar azalacaktır.

Bilimsel Yayınlarla İlişkin Etik Kurallar

“Etiğin kaynağını bulduğu yer yaşanan insanlararası ilişkilerdir.”

(I. Kuçuradi)

Mesleki yaşantımız sırasında karşılaştığımız soru ve sorunları irdelerken her zaman belirlenmiş kurallar yoktur. Burada ahlak ve vicdan ışığında sorun irdelenirken, tıbbi etik çalışma yapılmaktadır. Bu tür etkinlikler, yasa koyucuların, içtihad kararı alanların, çeşitli resmi ve özel kuruluşların normatif yapılarında (onur kurulları, disiplin kurulları, etik kurullar...) çalışanların yaptıkları çalışmalar gibidir. (9)

Etiğin öğretilebilir bir bilgi niteliğinde olup, olmadığına ilişkin görüşlerin felsefe alanında tartışması sürerken, evrensel olarak meslek etiği ilkelerinin olması ve mesleğin uygulayıcıları

tarafından benimsenmesi kabul görmektedir.(8) **Etiğin doğası gereği, günlük yaşama yansıyan eylemlerimizin etik niteliği açısından göz önüne alınacak ölçütler arasında “olasılıklar” vardır.** İyi ya da kötü eylemlerimizin yaşantı biçimine yansıdığı olasılıklar mevcuttur ve kişi bu olasılıklardan birini tercih eder. Söz konusu tercihte, H. Reichenbach'ın da (2000) vurguladığı gibi; nasıl davranmamız gerektiği konusunda kendi istencimizin sesine kulak vermek ve diğer insanlarla uyum içine girmeye çalışmak gerekmektedir; dünyada bireyin kendisi için koyduğu amaç ve anlamdan daha fazlası yoktur.(18)

Bilimsel yayınlarda “iyi-kötü” eylemlerin değerini kimin, nerede ve nasıl tanımlayacağı sorunu bu bölümün en kritik sorusudur. Ayrıca etiğin kuralların olmadığı durumda çözüm arayan yapısının üzerinde durduktan sonra, şimdi kurallar konulmasından ve bu kuralları kimin oluşturacağından söz ediyoruz. Tam bu noktada bir karşıtlık mı yaşıyoruz? Etiğin doğası gereği içinde taşıdığı olasılıklardan da yola çıkarak, bu konuda kural önermenin etik dışı olduğu sonucuna (mı) varmalıyız? Çoğu kez, görecelilik itirazı, etiğin doğasındaki “olasılıklar” nedeniyle, tam da dikkatli bir akıl yürütmenin gerekli olduğu sırada, etik tartışmanın kritik bir aşamasında öne sürülür. Bir tartışmada dikkatli ve akıllıca bir çözümleme gereksinmesi olduğunda, görecelilik savı yanlıları, omuzlarını silker ve tartışmaya “peki neyin yanlış ya da doğru olduğunu kim söyleyecek?” sorusunu sorarak nokta koyarlar. **Bu soruya verilecek yanıt şudur; “doğru ya da yanlış yargıyı destekleyecek iyi gerekçeleri olan herkes!**

Felsefi etiğin uygulamasını yapmak zor bir iş olan akıl yürütmenin etik tartışmalar yoluyla yapılması demektir (8).

Bilim politikalarını belirleyen, denetleyen ve sonuçlarından etkilenen kişi ve kurumlar bu konuda değerlendirme yapabilirler. Bir toplulukta ya da örgütte uygulamalı etik, örüntüsel ilişkilerde nedensellik ilkesiyle etkileşim sonucu, işin haklar ve sorumluluklar temelinde “nasıl” yapılacağına ait kararların alınması, bu kararlar doğrultusunda eylemde bulunulmasıyla olanaklıdır. Bu bağlamda, bilim insanları, bilimsel araştırma merkezleri, üniversiteler, bilimsel yönü olan mesleki uygulamaları denetleyen meslek odaları, bilimsel dergilerin yayın kurulları ve editörleri gibi kişi, kurum ve kurumların etik kurulları bu konuda ölçütler geliştirerek iyi - kötü tanımlaması yapabilirler. Burada önemli olan, bir eylemin tanımlanması sırasında uygun gerekçeleri vererek, seçimin açıklanabilmesidir.

Etik, genellikle iyi ve kötünün ayrımının pek belirgin olmadığı ikilemlerde ortaya çıkan sorunların çözümü ile ilgilenmektedir Bilimsel etik içinde önemli sorun kümelerinden olan bilimsel araştırma ve yayın etiği konusunda gündeme gelen olumsuz olayları tanımlar ve

yorumlarken, karşıtı olan iyi eylemler tanımlanmaktadır. Bu alanda yapılan ve yapılacak olan tartışmalar; etik açısından sorun olan durumların saptanması ve çözüm önerilerinin geliştirilmesini sağlayacaktır.(6)

Yayınların etik kurallara uygun olması editörler tarafından denetlenir. Editörlerin sadece bilim çevrelerine karşı değil; aynı zamanda okuyuculara, yazarlara, çalışanlara, editörler kurulu üyelerine, reklam verenlere ve medyaya karşı sorumlulukları bulunmaktadır.(5)

Tıp evriminin doğal sonucu olarak konuyla ilgili yazılı kuralların akademik düzeyde irdelenmesi, kuralların değişmesine neden olabilir. Bireyin devlet ve toplum karşısında güçlenmesi, değerlerin yeniden sorgulanmasını ve çözümlenmesini gündeme getirmektedir. Bu da etik alanının önemini artırmaktadır. Değişmeyen tek şey değişim ise, etiğe çok iş düşecektir. Etik açık uçlu sorunlara yanıt bulmaya çalışır. Uygulamalı etik, alanında uzman bireylerin kendisini seçim yapmaya zorlayan durumlarda tutum ve davranışını belirleyecek ilkeleri irdeleyen kuramsal bir disiplin olarak da tanımlanmaktadır.

Çevre etiği ve Biyoetik açısından sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik etik yaklaşımlar çerçevesinde uygulamalı etik ise, insanların ekosistem ve insan sağlığı ile tekrar bütünleşmesini sağlayacak sürdürülebilir bir toplum oluşturmaya yönelik yönlendirici fikirler olarak karşımıza çıkmaktadır.(1) Bu bağlamda bilimsel yayımlara ilişkin etik kurallar, sürdürülebilir toplum ve gelecek kuşaklar kavramlarında içeren biçimde düşünülmelidir.

Güncel olaylara yön verecek doğru çıkarsamalar yapmak için, koşulların doğru bilgisi yanında, değerler bilgisi de gereklidir. Ayrıca, o eylemin yapıldığı koşullar da seçeneklerin oluşturduğu ayrılıklar, başka eylem olanaklarının bulunması da, eylemin değerini belirleyici özellikler taşır. Kişi değer sistemiyle uyumlu eylemlerde bulunduğu dönemler de kendini daha güvenli hisseder. Önderlik, iletişim ve toplumsal uyum sağlayabilme yeteneklerine ek olarak bilginin, istençsel amaçları sürdürmekte katkısı olabilir. İnsanlar arasında uyumun önemli olduğu, bireyin istençlerinin toplumla dengelenerek etik yönelimi belirlediği gözlenmektedir. Kişinin bütünlüğüne yönelik etik değerler tortusu, o kişinin yaşamının değerler bütünlüğü ile etkileşir ve yaşantı ortaya çıkar. Bireyin grupla etkileşimi hem grubun hem bireyin davranışında değişikliğe yol açar. Toplumun etik yönelimi kişilerin birbiriyle uyum sağlama çabasının ortak sonucudur.(18) Bu bağlamda, dengeyi sağlamada etkin güçler, toplumsal örgütlenmeler, sınıfsal birleşmeler, uzmanlık dernekleri etkili bilimsel kurumlar, seçkin bireylerin örnek yönlendirici tavırlarının... oluşturduğu sosyal ilişkilerin denetimindeki iktidar ilişkilerini etkileyecek etik yönelimi biçimlendirmek üzere aktif bir tutumla bilim politikaları belirlenmeli ve yayın etiği ilkeleri vurgulanmalıdır.

Değerlendirme ve Sonuç

Bilim insanının, değerler bilgisi ve eylemlerinin etik niteliği arasındaki koşutluk yok olduğunda, araştırma ve yayın etiği bir etik sorun kümesi olarak yansımaktadır. Etik etkinlik sonucu önerilen olgusal çözümler, deontolojik ve hukuki kurallar biçiminde yaşantıya/araştırma ve yayın alanına yansıtılmalıdır. Bu konuda değerler bilgisi ve etik ilkelere uygunluğun, etkili kurumlarca, normatif kurullarla denetlenmesi, etik açısından “kötü” eylemlere rastlanma olasılığını düşürecektir.

Bilim politikalarının belirlendiği küresel ve ulusal güç ilişkileri, demokratiklik derecesi, ulusal öncelikler bilimsel politikalar aracılığı ile o toplumun yapısını, gönencini çok etmenli olarak etkilediği gibi, yayın etiğini de etkiler. Bilim politikalarının belirlediği; bilimsel çalışma koşulları, akademik yükseltme ölçütleri, akademik özgürlük ortamı, bilim – ekonomik kaynak ilişkisinin niteliği gibi etkenler yayın etiğinde yansımalarını gösterirler. Bilimsel araştırmaların başından sonuna kadar; bilim politikalarını yapanlar, bilim insanları, etik kurullar ve yayın aşamasında editörler birlikte çalışarak etik açısından uygun, kaliteli bilgiye ulaşılmasını ve insanlara sunulmasını sağlamaya çalışmalıdır.

Kaynaklar

1. ALBRECHT, A., G., (2001), "Applied Ethics in Human and Ecosystem Health: The Potential of Ethics and an Ethic of Potentiality", *Ecosystem Health*, Cilt 7, Sayı 4.
2. ARDA, B., (1999) "Yayın Etiği", *İyi Klinik Uygulamalar, Tasarımdan Yayına Bilimsel Araştırmalar, Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi Yayını*. S : 149-162.
3. ARDA, B., (2003) "Bilimsel Bilgi Üretiminde Yayın Etiği", *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık*, (editör. Orhan Yılmaz), Tübitak Yayınları, s.29-36.
4. BREEN, K.,J., (2003), "Misconduct in Medical Reseach : Whose Responsibility?", *Internal Medicine Journal*, 33, p. 186-191.
5. COPE Report (1999), *Guidelines on Good Publication Practice*, s. 43-47.
6. ÇOBANOĞLU, N., (2003), "Genel Olarak Tıbbi Etik Alanından Araştırma ve Yayın Etiğine Giriş, Etik kavramı: Felsefedeki Etikten Tıbbi Etiğe", XVI. Ulusal Patoloji Kongresi, Kongre Programı ve Bildiri Özet Kitabı, Ankara Patoloji Derneği, S.Ü. Tıp Fak.Patoloji AD. Sitopatoloji, Derneği, s. 41-48.
7. DAY, R., A.,(2003) "Bilimsel Makale Nasıl Yazılır, Nasıl Yayınlanır?"(çev. Gülay Aşkar Altay), Tübitak Yayınları, 8.Basım.
8. DES JARDINS, J., R., (1997) "Environmental Ethics : an Introduction to Environmental Philosophy", Wadsworth Publishing Company, 2nd ed. (çev. Ruşen Keleş)
9. GÖKSEL A F, (1994): *Etik'den Deontoloji'ye (Bağlayıcı Kuralların Oluşumu)*, *Tıbbi Etik*, 2:1, s. 1,2
10. IRBY, D., M., WİLKERSON, L., (2003), "Educational Innovations in Academic Medicine and Environment Trends", *J Gen Intern Med*, 18, p. 370-376.
11. KANSU, E., RUACAN, Ş., (2000) *Cumhuriyet Bilim-Teknik*, 11.11.2000, s.4-5.
12. KELEŞ, R., ERTAN, B., (2002) "Çevre Hukukuna Giriş", *İmge Kitabevi Yayınları*.
13. KOMESAROFF, P.,A., (2003), "Misconduct in Medical Research : Ethics and Democracy", *Internal Medicine Journal*, 33, p. 137-139.

14. MANGAN, K., S., (2003), "Medical-Reseach Ethics Under The Microscope", *The Chronicle of Higher Education*, Washington, Vol.49, Iss : 46, p. A.22-27.
15. ORTAŞ, İ. (2004). Öğretim üyesi ya da bilim insanı kimdir?. *PIVOLKA*, 3(12), 11-16.
16. PARKER, M., HOPE, T., (2000), "Medical Ethics in the 21st Century", *Journal of Internal Medicine*, 248, p. 1-6.
17. PICH, J., CARNE, X., ARNAIZ, J.,A., GOMEZ, B.,et al. (2003), "Role of a Research Ethics Committee in Follow-Up and Publication of Results", *The Lancet*, London, Vol.361, Iss. 9362, p. 1015-1017.
18. REICHENBACH Hans, (2000): *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*, Remzi Yayınevi, 3. Basım
19. RUACAN, Ş., (2003), "Bilimsel Araştırma ve Yayınlarda Etik İlkeler", *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık*, (editör. Orhan Yılmaz), Tübitak Yayınları, s. 47-53.
20. YANK, V., BARNES, D., (2003), "Consensus and Contention Regarding Redundant Publications in Clinical Reseach : Cross-Sectional Survey of Editors and Authors", *Journal of Medical Ethics*, Vol.29, Iss.2, p.109-113.,